

І. М. Литвинюк

суддя

Чернівецького апеляційного суду

ПОЗОВНА ЗАЯВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків, гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Звернення до адміністративного суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Іноземець, особа без громадянства та громадянин України має гарантоване державою право на оскарження в органах судової юрисдикції будь-які рішення, дії чи бездіяльність органу місцевого самоврядування, органу державної влади, посадових і службових осіб, у випадку якщо іноземець, громадянин України, особа без громадянства переконані, що рішення, дія чи бездіяльність таких органів ущемляють або порушують права і свободи вищеперелічених категорій осіб чи перешкоджають їх здійсненню, а тому підлягають правовому захисті в суді. Такі звернення до суду підлягають безпосередньому розгляду в зазначених установах незалежно від того чи раніше законом був встановлений інший порядок такого розгляду чи оскарження (наприклад, до посадової особи, органу вищого рівня щодо посадової особи й органу, що вчинили дії, ухвалили рішення або допустили бездіяльність). Подання скарги до посадової особи, органу не чинить перешкоди оскаржити такі рішення дії чи бездіяльність безпосередньо до суду.

У науковій літературі точаться тривалі дискусії щодо розуміння сутності позовної заяви у матеріальному (вимога матеріального характеру позивача до відповідача), процесуальному (форма та спосіб звернення до суду) чи матеріально-процесуальному (поєднання матеріально-праваової вимоги, форма та способу захисту порушеного права) аспектах.

Позовна заява в судовому адміністративному процесі – це письмова процесуальна форма вираження позову. Позов в адміністративному судочинстві України – матеріально-правова вимога позивача до відповідача щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, виражена в позовній заяві.

Ключові слова: позовна заява, позов, адміністративне судочинство, процесуальна форма.

I. M. Lytvyniuk. Lawsuit in administrative proceedings as a procedural form of appeal to the court

Everyone has the right to a fair and public hearing of his case within a reasonable period of time by an independent and impartial court established by law, which will resolve disputes regarding his rights and obligations, the right to appeal in court decisions, actions or inaction of state authorities, local self-government bodies is guaranteed, officials and officials.

An appeal to an administrative court for the protection of constitutional rights and freedoms of a person and a citizen directly on the basis of the Constitution of Ukraine is guaranteed.

A citizen of Ukraine, a foreigner, or a stateless person has the state-guaranteed right to appeal in a court of general jurisdiction the decision, actions or inaction of any state authority, local self-government body, officials and officials, if a citizen of Ukraine, a foreigner, or a stateless person believes that their decision, action or inaction violate or infringe the rights and freedoms of a citizen of Ukraine, a foreigner, a stateless person or prevent their implementation, and therefore require legal protection in court. Such complaints are subject to direct consideration in the courts, regardless of the fact that a previously adopted law may have established a different procedure for their consideration (appeal to a body, an official of a higher level in relation to that body and an official who made a decision, took actions or allowed inaction) . Filing a complaint to a higher-level body or official does not prevent the appeal of these decisions, actions or inaction to the court.

In the scientific literature, there are long discussions about the understanding of the essence of the claim statement in material (claim of the material character of the plaintiff to the defendant), procedural (form and method of applying to the court) or material-procedural (combination of material and legal claim, form and method of protection of the violated right) aspects .

A statement of claim in administrative proceedings is a written procedural form of expressing a claim. A lawsuit in the administrative court of Ukraine is a substantive legal claim of the plaintiff to the defendant regarding the effective protection of the rights, freedoms, and interests of natural persons, the rights and interests of legal entities against violations by subjects of authority, expressed in the statement of claim.

Key words: statement of claim, lawsuit, administrative proceedings, procedural form.

Постановка проблеми. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (ч.4 ст.125 Конституції України). Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин

з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч.1 ст.2 Кодексу адміністративного судочинства України). Таке завдання адміністративного судочинства реалізується на підставі поданої до суду позовної заяви.

Науково-теоретичну основу аналізу позовної заяви в адміністративному судочинстві формують результати дослідницьких пошуків таких учених, як В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, В.В. Доненко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Д.В. Лученко, О.І. Остапенко, М.І. Смокович, М.І. Цуркан, А.М. Школик.

Метою статті є дослідження позовної заяви в адміністративному судочинстві як процесуальної форми звернення до суду.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків.

Згідно із ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Ст. 8 Конституції України встановлено, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

У Рішенні Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 року в справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України суд дійшов висновків, що тлумачення ч.2 ст.55 Конституції України слід розуміти так, що кожна особа, громадянин України, особа без громадянства та/чи іноземець мають права щодо

оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, державної влади, їх посадових і службових осіб у випадку, якщо такі особи переконані, що рішення, дії чи бездіяльність перелічених суб'єктів якимось чином ущемляють або порушують права та свободи іноземця, громадянина України, особи без громадянства або перешкоджають їх здійсненню, а тому є такими, що потребують захисту в суді. Такі звернення (скарги) підлягають розгляду безпосередньо в судах незалежно від того чи раніше законом був встановлений інший порядок такого розгляду чи оскарження (наприклад, до посадової особи, органу вищого рівня щодо посадової особи й органу, що вчинили дії, ухвалили рішення або допустили бездіяльність). Подання скарги до посадової особи, органу не чинить перешкоди оскаржити такі рішення дії чи бездіяльність безпосередньо до суду.

Частиною 1 статті 5 КАС України визначено, що кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси.

Дефініцію «адміністративний позов» законодавцем було закріплено у п. 6 ст. 3 КАС України, відповідно до якої адміністративний позов є зверненням до адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах. Чинна ж редакція кодексу не розкриває поняття позову.

Розкриття поняття адміністративного позову як процесуальної форми судового адміністративного процесу було б неповним без виокремлення його характерних ознак, які доповнюють зазначену дефініцію. До таких ознак належать: адміністративна позовна заява є універсальним засобом захисту прав, свобод та інтересів, а також реалізації повноважень певних суб'єктів у сфері публічно-правових відносин; є гарантією реалізації права на судовий захист (частина 2 статті 55 Конституції України); на підставі позовної заяви ініціюється позовне провадження в суді; 4) подальший розгляд справи з врахуванням принципів змагальності та рівності сторін перед законом та судом; 5) адміністративний позов спрямований на захист публічних інтересів [1, с. 69].

Д. Лученко виділяє найбільш характерні ознаки адміністративного позову, до яких відносить: «1) спрямованість на вирішення адміністративно-правового спору; 2) наявність відповідача – суб'єкта публічно-владних повноважень; 3) наявність вимоги, яка заснована на способі захисту порушеного права або законного інтересу, передбаченому законом; 4) наявність порушень прав чи свобод приватних осіб, які вчинені внаслідок рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта публічно-владних повноважень; 5) адміністративний позов є вимогою особи про захист її прав, скерованою до суду; 6) структуру позову утворюють зміст, предмет і підстави позову» [2, с. 158].

Р.О. Куйбіда та В.І. Шишкін у навчальному посібнику «Основи адміністративного судочинства та адміністративного права», розкриваючи адміністративну юрисдикцію зазначають, що для того, щоб установити, чи потрібно розглядати справу за правилами адміністративного судочинства, необхідно чітко визначити, чи є відносини, з яких виник спір, публічно-правовими. Ось чому важливо знати, якими ж ознаками публічно-правові відносини відрізняються від інших правових відносин, хто може бути учасником цих відносин і що ж таке публічно-правовий спір. У зазначеному навчальному посібнику наводять такі

ознаки публічно-правових відносин: 1) обов'язкова участь у цих відносинах суб'єкта, який наділений публічно-владними повноваженнями; 2) підпорядкованість одного учасника публічно-правових відносин іншому – суб'єкту владних повноважень; 3) імперативність публічно-правових відносин; 4) домінування публічно-правового інтересу у цих відносинах. При розмежуванні публічного та приватного права потрібно враховувати комплекс критеріїв: 1) різниця суб'єктів відносин; 2) різниця правового становища учасників відносин; 3) різниця у методі регулювання правовідносин; 4) різниця інтересів, які домінують у правовідносинах [3, с.103–112].

Переконані, що позовна заява за правовим характером повинна узгоджуватися й з критеріями щодо розмежування юрисдикції адміністративного суду.

Пізнавальною є думка Гордєєва В.В. про те, що позовна заява в адміністративному судочинстві – юридико-фактична письмова вимога позивача до відповідача про захист прав, свобод чи інтересів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [4, с. 117].

Підкреслимо, процесуальною формою звернення до адміністративного суду КАС України визначає позовну заяву. У зв'язку з наведеним важливим вбачається всестороннє її дослідження.

У науковій літературі точаться тривалі дискусії щодо розуміння сутності позовної заяви у матеріальному (вимога матеріального характеру позивача до відповідача), процесуальному (форма та спосіб звернення до суду) чи матеріально-процесуальному (поєднання матеріально-правової вимоги, форма та способу захисту порушеного права) аспектах.

Одна група дослідників вважає, поняття адміністративного позову має окремо визначатися у процесуальному (звернена до суду вимога про захист порушеного права, свобод чи законних інтересів) та у матеріальному (матеріально-правова вимога позивача до відповідача) значенні. Друга група вчених дотримується позиції про цілісність такого поняття, що відображає органічне поєднання двох сторін: матеріально-правової та процесуальної. Третя група вчених дотримується позиції щодо розуміння адміністративного позову як процесуального інституту, тобто звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод, законних інтересів [5, с. 59].

Ю.С. Педько є прихильником єдиного підходу, який об'єднує обидві сторони позову – матеріально-правову та процесуально-правову. Автор справедливо відзначав, що адміністративний позов є процесуальним засобом ініціювання суб'єктом конфліктних публічно-правових відносин правозахисної адміністративно-судової діяльності, що оформлює правову вимогу матеріально-правового характеру однієї із сторін публічно-правового спору (учасника адміністративного судочинства) і невід'ємно пов'язана з розглядом адміністративним судом відповідної справи адміністративної юрисдикції та прийняттям по ній рішення [6, с.155].

Розкриваючи органічний зв'язок адміністративного позову з матеріально-правовою вимогою до відповідача, не слід забувати його процесуальну сутність у разі, коли вимога позивача до відповідача виникла і може існувати до і поза судовим процесом як спірний стан правовідносин. Ця вимога викликає необхідність подання позову, але сама у позові не стає рівнозначною вимозі позивача до суду, а навпаки, проявляється в її елементах. На перший план у позові виступає звернення позивача до суду з вимогою про захист суб'єктивних прав, свобод, інтересів або реалізацію владних повноважень [7, с.63].

Вимога позивача може існувати до і поза судовим процесом як спірний стан правовідносин. Однак тільки у разі її пред'явлення вимога набуває стану процесуального засобу, який ініціює судову діяльність з метою здійснення захисту порушеного права, свобод чи інтересу фізичної, юридичної осіб, а також органів публічної влади у визначених законом випадках, у публічно-правових правовідносинах. Хоча в науці адміністративного права спостерігаються різні підходи до визначення правової природи та сутності адміністративного позову, але все ж частина останніх наукових досліджень, зводиться до обґрунтування дуальної природи позову, оскільки матеріально-правова вимога про порушення права набуває сенсу тільки у разі її реалізації у судовому порядку, при цьому матеріальний аспект вимоги розкриває сутність предмета публічно-правового спору, який виник у зв'язку з реалізацією прав, свобод та інтересів цих суб'єктів у сфері публічно-правових відносин. Своєю чергою процесуальний аспект розкриває сутність публічно-правового спору як предмета адміністративної справи, що відкривається у адміністративному суді [8, с.74, 76].

М. Поворознюк вважає, що адміністративний позов характеризується як нерозривна єдність двох сторін: процесуальної (вимоги позивача до адміністративного суду про захист свого порушеного права у публічно-правових відносинах) та матеріально-правової (вимоги позивача до відповідача – суб'єкта владних повноважень), що дає підстави зробити висновок про нерозривну єдність двох правових категорій: права на адміністративний позов у процесуальному розумінні та права на адміністративний позов у матеріальному розумінні. При цьому, на думку вченого, право на адміністративний позов у процесуальному розумінні (право на звернення до суду з адміністративним позовом за судовим захистом порушеного права) і право на адміністративний позов у матеріальному розумінні (право на задоволення адміністративного позову, тобто на отримання ефективного судового захисту своїх порушених прав, свобод та законних інтересів у сфері публічно-правових відносин) виступають категоріями хоча і взаємопов'язаними, але цілком не збігаються за своїм змістом, правовими підставами, суб'єктами та правовими наслідками [9, с. 5].

Проте сучасні наукові дослідження зводяться до слушної думки, яку підтримуємо й ми, про те, що матеріально-правова вимога про порушення права набуває сенсу тільки у разі її реалізації у судовому порядку,

при цьому матеріальний аспект вимоги розкриває сутність предмета публічно-правового спору, який виник у зв'язку з реалізацією прав, свобод та інтересів цих суб'єктів у сфері публічно-правових відносин. Своєю чергою процесуальний аспект розкриває сутність публічно-правового спору як предмета адміністративної справи, що відкривається у адміністративному суді [10, с. 76].

Спробуємо обґрунтувати матеріально-процесуальний характер позовної заяви крізь призму її змісту та структури.

У позовній заяві особа, яка подає позовну заяву викладає свої вимоги та обґрунтування що стосуються предмета спору (матеріальний характер). Позовну заяву необхідно подавати в письмовій формі позивачем особисто чи його представником. Також позовна заява може бути написана на підставі або шляхом заповнення відповідного бланка позову, наданого безпосередньо судом. Крім того, на прохання позивача працівник апарату суду може допомогти йому оформити позовну заяву (процесуальний характер).

У поданій до суду позовній заяві позивач зазначає такі відомості: найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява; прізвище, ім'я та по батькові або повне найменування сторін та інших учасників справи, а також їх місце проживання чи перебування, або місцезнаходження; поштовий індекс; ЄДРПО чи ідентифікаційний код, у випадку відсутності коду у фізичної особи номер і серія паспорта; номери телефонів, електронна адреса та адреса електронної пошти; ціна позову, розрахунок суми або шкоди, що стягуються; зазначення доказів, виклад обставин і зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів; дані щодо досудового врегулювання спору, щодо заходів забезпечення доказів; перелік додатків до позову; обґрунтування порушення відповідачем прав, свобод, інтересів позивача; дані щодо подання позивачем іншого позову до того самого відповідача з тих самих підстав та з тим самим предметом.

З аналізу змісту позовної заяви можна дійти висновку, що нормативно закріплені як матеріальні, так і процесуальні вимоги до позовної заяви.

У теорії та практиці адміністративного процесу розрізняють такі елементи позову: підставу, предмет і зміст позову. Крізь їх призму також можна дослідити матеріальну та процесуальну природу позову.

Так, підстава позову – це обставини, а інколи й норми права, з якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

Предметом позову є певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, а також й те, на що спрямований та з приводу чого поданий до суду позов. Предмет позову сприяє встановленню суті вимоги, на яку адміністративний суд повинен дати відповідь у судовому рішенні. За предметом позову можна встановити юрисдикцію адміністративного суду.

Як вірно зазначає І.Картузова «правильне визначення предмета позову має важливе практичне значення, тому що предмет позову визначає сутність вимоги, з якої суд повинен дати відповідь у рішенні» [11, с. 96].

Зміст позову – це вказана в позовній заяві форма та спосіб захисту, тобто те, що позивач просить від адміністративного суду.

Зміст позову має законодавче закріплення в ст. 5 КАС України, відповідно до якої кожна особа має право звернутися до суду, якщо дією, рішенням чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушено права, свободи або законні інтереси позивача, а також просити адміністративний суд їх захистити шляхом: скасування та визнання протиправним індивідуального акта цілому чи окремих його положень; визнання нечинним та протиправним нормативно-правового акта чи окремих його положень; визнання протиправними дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень та зобов'язання утриматися чи вчинити дії; встановлення відсутності чи наявності повноважень, компетенції суб'єкта владних повноважень; стягнення із суб'єкта владних повноважень відшкодування суми у зв'язку з прийняттям протиправного рішення, вчинення дії чи допущення бездіяльності.

Наголосимо, що предмет і підстава адміністративного позову мають важливе процесуальне значення, адже «позовна заява повертається позивачеві, якщо у провадженні цього або іншого адміністративного суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав» [12, с. 182].

Р.В. Миронюк, В.М. Пишида стверджують, що основними елементами адміністративного позову можна визнати предмет і підставу позову [13, с.51]. Вимога громадянина до органу виконавчої влади про усунення порушення свого права повинна носити правовий характер, ґрунтуватися на нормах публічного права. В ній йдеться про стверджуване право, тобто така вимога є суб'єктивним відображенням протиріччя (колізії), яке є предметом спору. Поняття “предмет” має таке тлумачення: будь-яке конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття; логічне поняття, що становить зміст думки, пізнання тощо [14, с.267]. Предмет позову – це: 1) матеріально-правова вимога позивача до відповідача, 2) те на що спрямований адміністративний позов, 3) те з приводу чого подається позов [15, с.90]. Предметом позову буде та його частина, яка характеризує матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, стосовно якої він просить постановити судові рішення. Вона опосередковується спірними правовідносинами – суб'єктивним правом та обов'язком позивача і відповідача. Предмет у теорії юридичного процесу в якості елементу позову виокремлюється з метою: а) відмежування одного позову від іншого, б) недопущення подання ідентичного позову; в) обрання відповідачем належного способу захисту власних суб'єктивних інтересів [16, с.163]. Вимога позивача повинна бути обґрунтованою низкою обставин, з яких він виводить свої позовні вимоги, іншими словами предмет позову має бути обґрунтованим. Діяльність суду спрямована на перевірку

у позовній процесуальній формі саме обґрунтованості правової вимоги позивача до відповідача. Громадянин наділений правом звертатися із скаргою (адміністративним позовом) не з приводу будь якого факту порушення закону органом виконавчої влади, а якщо він вважає, що цим порушено його права. Отже, приводом для звернення громадянина з адміністративним позовом є факти порушення органом виконавчої влади суб'єктивних публічних прав чи законних інтересів громадянина. Крім фактів, які свідчать про порушення суб'єктивних прав чи законних інтересів до підстави позову входять і факти наявності суб'єктивного права чи законного інтересу, які підлягають захисту. Усі ці обставини, що за своєю правовою природою є юридичними фактами, складають підставу позову [17, с.9].

Поданню адміністративного позову до суду передують формулювання позовних вимог та їх належне оформлення. Від чіткого, обґрунтованого формулювання позовних вимог напряду залежать результати їх задоволення судом. Вимога позивача повинна бути обґрунтованою низкою обставин, з яких він виводить свої позовні вимоги, іншими словами предмет позову має бути обґрунтованим. Діяльність суду спрямована на перевірку у позовній процесуальній формі саме обґрунтованості правової вимоги позивача до відповідача. [13, с. 51].

Отже, позов в адміністративному судочинстві України – матеріально-правова вимога позивача до відповідача щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, виражена в позовній заяві. Позовна заява в адміністративному судочинстві – це письмова процесуальна форма звернення з позовом до адміністративного суду.

Список використаних джерел:

1. Біла-Тіунова Л.Р., Закаленко О.В., Неугодніков А.О. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 188 с.
2. Лученко Д.В. Правова природа позову в адміністративному судочинстві. *Право України*. 2019. № 4. С. 148–158.
3. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навчальний посібник / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ : Старий Світ, 2006. 576 с.
4. Гордєєв В. В. Поняття юридичних фактів в адміністративному судочинстві України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 324 с.
5. Біла-Тіунова Л.Р., Закаленко О.В., Неугодніков А.О. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 188 с.
6. Педько Ю.С. Адміністративний позов і предмет захисту в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 151-157.
7. Біла-Тіунова Л.Р., Закаленко О.В., Неугодніков А.О. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 188 с.
8. Гебеш С.А. Поняття адміністративного позову як підстава відкриття провадження у справі. *Науковий юридичний журнал*. 2020. № 12. С.73-78.
9. Поворознюк М.І. Адміністративний позов як засіб реалізації прав громадян на судовий захист у публічно-правових відносинах : автореф. к.ю.н. : 12.00.07. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 22 с.
10. Гебеш С.А. Поняття адміністративного позову як підстава відкриття провадження у справі. *Науковий юридичний журнал*. 2020. № 12. С.73-78.
11. Каргузова І. Поняття, елементи та види адміністративного позову. *Юридичний вісник*. 2013. №3. С.94-100.
12. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Теорія і практика адміністративного судочинства : монографія. Чернівці : Місто, 2011. 384 с.
13. Миронюк Р. В., Пицида В.М. Особливості розгляду спорів, пов'язаних з використанням та розпорядженням публічним майном: монограф. / Р.В. Миронюк, В.М. Пицида. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 156 с.
14. Новий тлумачний словник української мови. Т.2 / Укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. К., 2004. 867 с.
15. Мирошніченко Ю. М. Адміністративний позов: правова природа та сутнісна характеристика. *Судова апеляція*. 2008. № 3. С. 89-95
16. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : монографія. Х. Консум, 2003. 464 с.
17. Швед Е.Ю. Процесуальні акти-документи у адміністративному судочинстві: Автореф. дисер.... канд.юрид.наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Х., 2009. 18 с.